

[Till förstasidan](#)

[Prenumerera](#)

[Tidningsarkiv](#)

[Sök artiklar](#)

[Fråga Eko](#)

[Annonsera](#)

[Tillbaka till Naturskyddsföreningen](#)

Sveriges Natur
sveriges.natur@snnf.se
Box 4625
116 91 Stockholm
Fax 08 702 27 02
Tel 08 702 65 00

Redaktion
Carl-Axel Fall,
chefredaktör
Mats Hellmark,
redaktör
Annika Grenje,
grafisk form
Anders Friström,
redaktör Perspektiv,
webbredaktör

[Skriv ut denna sida](#)

Framgångsrik förfalskare

Fågelvärdens mest utstuderade bedragare är göken. Att den lyckas med sitt trick beror främst på instinkter. Men utan ägg som nära nog på pricken härmar andra arters skulle det inte fungera.

Ur nr 2005-2

ÅRENS FÖRSTA MELODISKA ko-kooo kan få den mest rationelle att börja leta väderstreck. Östergök - tröstergök, västergök - bästergök, södergök - dödergök, norregök - sorgegök. Vill man tränga längre in i framtiden kan man räkna ropen, som sägs motsvara hur många år människan som hör dem har kvar.

Men det vill till att ha ätit först. Enligt gammal folktro kunde den som hörde göken på fastande mage bli ?dårad?, det vill säga drabbas av all världens olyckor.

Få fåglar har så mycket mytbildning förknippad med sitt läte och sitt beteende som göken. Inte bara i Sverige. Orakelfågel kallades den redan i 3500 år gamla indiska texter. Och teorierna om dess mystiska försvinnande om hösten spände från förvandling till hög till övervintring i trädstammar eller jordhålor. De illasinnade gökungarna antogs äta upp sina intet ont anande fosterföräldrar som tack för deras idoga matande.

Gökens liv och häckning förblev en gåta - och orsak till moralisk upprördhet - långt in i modern tid. Först med DNA-analyser och noggranna experiment har vi börjat få ett fastare grepp om hur det hela går till.

I NYUTKOMNA Boken om göken (Atlantis) berättar naturvetenskaplige illustratören Hans Sjögren och zoologidocenten Per Ericson den fascinerande historien, särskilt om sambandet mellan gökens och värdarternas äggutseenden.

Ett av genombrotten kom när amatörornitologen Edgar Chance finkammade en engelsk allmänning på samtliga ängspioplärkebon i slutet av 1910-talet. Under fem häckningssäsonger följde han sedan en enskild gökxonas framfart i sitt revir. Fjärde säsongen lät han en inhyrd fotograf filma händelserna genom att flytta mobila gömslen till bon som skulle parasiteras. Som en fullfjädrad regissör kunde Chance till och med avgöra från vilket träd gökxonan skulle komma inflygande.

- Instinktivt vet hon när det är dags, oftast när ett eller två ägg hunnit läggas i boet. Då dyker hon ner, pickar blixtnsnabbt upp ett ägg och sväljer det, samtidigt som hon lägger ett eget. I snitt tar hela förloppet inte mer än sex sekunder, berättar Hans Sjögren och visar bilder ur Chances bok *The Cuckoo's secret* (1922).

I den lilla gökutställning som byggts upp på Naturhistoriska riksmuseet finns också bilder av den tyske fotografen Paul Trötschel där förloppet kan följas i detalj.

Det är här på riksmuseet som Hans Sjögren utfört sina ?fältstudier? under de fyra år det tagit att göra boken. Här, och på naturhistoriska museer runt om i Europa.

- Ett helt liv ute i skog och mark skulle inte räcka för att få det jämförelsematerial som behövs, berättar Hans Sjögren medan han visar vägen långt ner i museets källarregioner.

Bakom en tung ståldörr med kodlås finns ett rum fullt av det sköraste sköra: fågelägg. Totalt 28000 kompletta äggkullar, 460 av dem med gökägg.

- Jag har drömt mardrömmar om att tappa en plåt med ägg på väg till mitt arbetsbord, säger han och drar försiktigt ut en av 15 glastäckta lådor i ett mörkbrunt skåp. Gökäggs-kabinettet.

Även om göken lägger ägg hos hundratals fågelarter bara i Europa så är den specialiserad på ett litet fåtal. Evolutionen har sett till att grupper av gökhonor lägger likartade ägg, så kallade morfer, som imiterar mönster och färg hos en speciell värdart. I en ständig ? kapprustning? blir gökäggen allt mer lika värdartens, och värdarten allt skickligare på att avslöja inkräktarens.

Men det finns också ?lättlurade? arter som järnsparv och gärdsmyg, som accepterar gökägg av en mängd olika utseenden.

- Man känner till honor som lagt över 25 ägg på en säsong. Gökxonan gödslar med ägg och hoppas på framgång, det hör till undantagen att morfen stämmer helt perfekt.

En sådan fullträff finns framför oss. I lådan ligger ägg från ängspioplärka, kompletta kullar med minst ett gökägg i varje. En av dem är insamlad i jämtländska Handöl för ett halvsekel sedan. För ögat är det omöjligt att skilja det tunnsträckade brunspräckliga gökägget från värdfågeln. Enda sättet att säkert avgöra att det verkligen rör sig om ett gökägg är att föra in ett litet skjutmått i urblåsningshålet. Gökäggen har något tjockare skal.

- Den honan måste ha haft framgång i sina häckningar. Till och med storleken har hon lyckats anpassa, säger Hans Sjögren.

Äggkullen är en av dem som han målat av i boken. Ett tidsödande hantverk som ändå är enkelt jämfört med den andra delen av hans arbete med äggillustrationerna i boken. Utifrån observationer av tusentals ägg har han sammanvägt och tolkat fram sex typutseenden av varje gökäggsmorf och lika många jämförbara typutseenden av värdarternas ägg.

- De här äggen finns alltså inte i verkligheten utan har ?destillerats? ned från alla de ägg jag haft möjlighet att undersöka.

Sjögren har följt ett noggrant arbetsschema där mönster, färger och former bestämts i förväg. För att få den rätta variationen och knäcka koderna krävdes mängder av research och resor till olika museers äggsamlingar.

MELLAN ETT PAR SKÅP STÅR BORDET där Hans Sjögren jobbar med äggen. Färger, mätinstrument, akvarellpapper, penslar ned till några enstaka borsts tjocklek och en liten tång för skonsammast möjliga grepp om äggen är några av redskapen.

I boken visas ägg från de tio vanligaste europeiska värd-arterna och gökens morfer av samma arts ägg. De vanligaste svenska fågelarterna, bofink och lövsångare, parasiteras märkligt nog knappast alls. Det beror förmodligen på att de vunnit den evolutionära kapprustningen - trots att gök-äggens mönster är mycket likt det egna avslöjar värdfåglarna bluffen och puffar ut dem ur boet.

- Antagligen har de upptäckt att gökens ägg är större.

I förhållande till sin storlek lägger göken ovanligt små ägg - de väger bara en tredjedel av det normala för en fågel i gökens storlek. Målet är att efterlikna värdfåglarnas ägg, men gökäggen kan inte bli hur små som helst.

Värdarternas äggfärger har kommit till för att de ska smälta in bättre i omgivningen och byggs upp av två olika färgämnen.

I lådorna kan vi jämföra trastsångarens fläckmönster i blåaktiga, violetta och bruna toner med gökens enfärgade imitation.

- Trots att streck och fläckar är uppbyggda på ett i grunden annorlunda sätt jämfört med värdfåglarnas lyckas göken uppnå stor likhet. Med en konstterm kan man säga att den jobbar som en impressionist.

Men det är evolutionen som är konstnären. Själv vet gökxonan förmodligen inget om hur de egna eller värdartens ägg ser ut. Att hon hittar bon där äggen passar in beror på att hon instinktivt väljer dem som byggs av samma art som hennes egna fosterföräldrar tillhörde.

OM DET FRÄMMANDE ÄGGET INTE upptäcks utan får ligga kvar är det första och största hindret undanröjt. Ägget kläcks i regel medan fosterföräldrarna fortfarande ruvar de andra äggen. Nu tar gökungens omedvetna strategier för att undvika konkurrens om födan vid.

De första dagarna är en fläck på ryggen extremt känslig för beröring. De andra äggen i det tränga boet irriterar ungen, som svarar med att trycka sig bakåt mot det som stör. En efter en baxas konkurrenterna ut.

- När föräldrarna väl accepterat gökägget har de inget försvar. De accepterar helt passivt att den egna avkomman kastas ut, berättar Hans Sjögren.

Man har sett exempel där två gökägg kläckts i samma bo. Då väntar ett riktigt envig, eftersom båda ungarna har samma instinkt att putta ut.

Gökungen tigger mat intensivt: jämförelser visar att en enda gökunge piper lika intensivt som fyra-fem rörsångar-ungar.

- I princip är den helt omättlig. Experiment med kontinuerlig matning har visat att gökungen skriker tills fjärilar sticker upp ur halsen. Då sväljer den och börjar skrika igen.

När gökungen lämnar boet (utan att äta upp sina vid det här laget ganska utmattade fosterföräldrar) söker den sig till andra unga gökar för flytten söderut. Hur den kan känna igen sina artfränder är osäkert, och den biologiska föräldragenerationen har redan gett sig av. Flyttningsbeteende och vägval måste till största delen vara nedärvt. De få fynd av ringmärkta nordiska gökar som gjorts tyder på att de övervintrar i sydöstra Afrika.

Så här års återvänder de för nya räder. Fast det välkända lätet hörs allt mer sällan. Åtminstone i södra Sverige, där gökbestånden nästan halverats sedan 1975, trots att ingen av de oftast parasiterade arterna visar en liknande nedgång. Kanske dags för nya grepp i kapprustningen?

[Mats Hellmark](#)

Publicerad: 2005-04-11